

БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ В ЧУЖБИНА И ТЯХНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ

доц. д-р Валентина Макни и маг. Виктория Стефанова Димитрова
Икономически университет – Варна

THE BULGARIAN EMIGRANTS ABROAD AND THEIR IMPACT ON THE BULGARIAN ECONOMY

assoc. prof. dr Valentina Makni and Victoria Stefanova Dimitrova, M.Sc

***Abstract:** Bulgaria takes a significant part in the international migration, which leads to issues with very important economic, social, political and demographic effects on the country. In order to outline the current migration trends in Bulgaria, this report includes description and analysis based on the collected data from more than 1,000 Bulgarians abroad sharing their main motives for undertaking emigration in a survey distributed in the social networks.*

***Key words:** International migration, Bulgarians, motives, effects, emigration, economic, impact, sending country*

Въведение

Международната миграция е считана за едно от най-съществените проявления на глобализацията в съвременния свят. От тази гледна точка, миграционните процеси винаги са пораждали и продължават да пораждат дискусии по актуални проблеми, имащи важен икономически, социален, политически и демографски ефект във всяка страна.

Според теоретичната си обосновка, „международна миграция“ представлява движение на населението, обхващащо премествания на лица от една територия в друга, като основен признак за определяне на миграционния поток е пресичането на държавна граница. [1] Докладът е фокусиран върху едно от проявленията на международната миграция – **международната трудова миграция**, в чиято основа стоят икономическите фактори и мотиви, свързани с по-високи доходи и по-добри условия за работа зад граница, безработица в родината и стремеж към увеличаване на благосъстоянието на емигрантите. Целта на разработката е да изследва и анализира посочените фактори и мотиви сред българи зад граница и потенциалните ефекти за България.

Основа за предприемането на миграция се явяват както факторите на средата, така и личните мотиви на мигрантите, влияещи им върху вземането на решение за участие в миграционните процеси. Освен тях, централно място сред проблемите, свързани с международната трудова миграция, заема и анализът на нейните ефекти. Разнообразните икономически и социално-политически последици на миграцията на работна сила са валидни както за изпращащата, така и за приемащата мигранти страна.

По отношение на ефектите от миграцията се наблюдава двупосочност – това, което е недостатък за страната на емиграцията, се явява предимство за тази на имиграцията и обратно. Всеобщо схващане твърди за наличие предимно на негативно влияние на миграционните процеси върху изпращащата страна, но през последното десетилетие се наблюдава нарастване в отчитането и на положителните последици от

трансграничната мобилност на работна сила.[2] Най-общо казано ефектите за изпращащата страна могат да бъдат отрицателни (демографски последици, „изтичане на мозъци“, намаляване на данъчните вноски в бюджета, неравновесие на трудовия пазар) и положителни (парични трансфери, намаляване на напрежението на трудовия пазар, ремиграция, диаспора връзки, циркулираща миграция).[3]

Нашата страна активно участва в процесите на международната миграция, в частност тази на работна сила. Още от прехода си от социалистическа към демократична държава, България винаги е окачествявана като „изпращаща страна“, поради предимно негативните последици за страната ни от миграцията, а именно намаляване броя на населението и „изтичане на мозъци“. Но от друга страна, българските емигранти изпращат парични средства обратно в родината, с цел финансово подпомагане на близките си, което засилва положителните ефекти от международната трудова миграция за България. По официални данни за първи път през 2018 г. паричните преводи на българските емигранти надхвърлят преките чужди инвестиции в страната. Средствата, които сънародниците ни в чужбина са изпратили на своите близки в България, са с близо 16% повече от ПЧИ в страната, а именно 1167.2 млн. евро парични преводи срещу 984.8 млн. евро ПЧИ.[4]

Общият миграционен профил на България през последните 30 години се състои от над 2.4 млн. български емигранти по света. Цифрата е приблизителна и се базира на данни от МВнР. Най-много са сънародниците ни в Германия – 416 хил. души, следвани от тези в Турция – 350 хил., САЩ – 300 хил., Гърция – 300 хил., Испания – 250 хил., Великобритания – 200 хил. и т.н. [5] Данните на Института по икономика към БАН сочат, че общият брой на работещите българи в чужбина е 2,5 млн. души, а трудоспособното население в България е само 2,2 милиона, следователно по-голямата част от българското икономическо активно население работи зад граница.

1. Методология на изследването

За целите на разработката авторите обобщават резултати от самостоятелно проведено проучване в социалните медии. За целта бе разпространена анонимна анкета в няколко емигрантски групи на българската диаспора в чужбина, която събра данни от първо лице на повече от 1000 наши сънародници в чужбина. Те доброволно и с изявена готовност споделиха мнението, опита и нагласите си, свързани с предприето от тях напускане на родината и пребиваването им в чуждата страна. Анкетата, публикувана в онлайн общности на българи в чужбина, впоследствие бе препращана и разпространявана от самите респонденти на техни близки, приятели и познати, което на свой ред доказва силата и значимостта на миграционните мрежи зад граница.

Допитването представява значимна анкета, състояща се от 18 въпроса от отворен и затворен тип (с множествен избор или право на една опция). Анкетиранията лица са българи, чиято трудова дейност и настоящо местопребиваване са извън границите на България. В проучването се включиха наши сънародници от Германия, Великобритания, Австрия, Испания, Италия, Гърция, Ирландия, Кипър, Турция, Дания, Франция, САЩ, Канада, Белгия, Холандия, Бразилия, Швейцария, Малта, Чехия, Шотландия, Чили, ОАЕ, Доминиканска република, Словакия, Швеция, Люксембург, Алжир, Словения, Австралия, Катар, Тунис, Малайзия, Мароко, Тайланд, Виетнам и Израел. По-голямата част (60,3%) от общия брой респонденти (622 лица) съобщават, че посочената от тях страна, е първото място зад граница, на което пребивават, докато останалите 410 души (39,7%) имат предишен емиграционен опит.

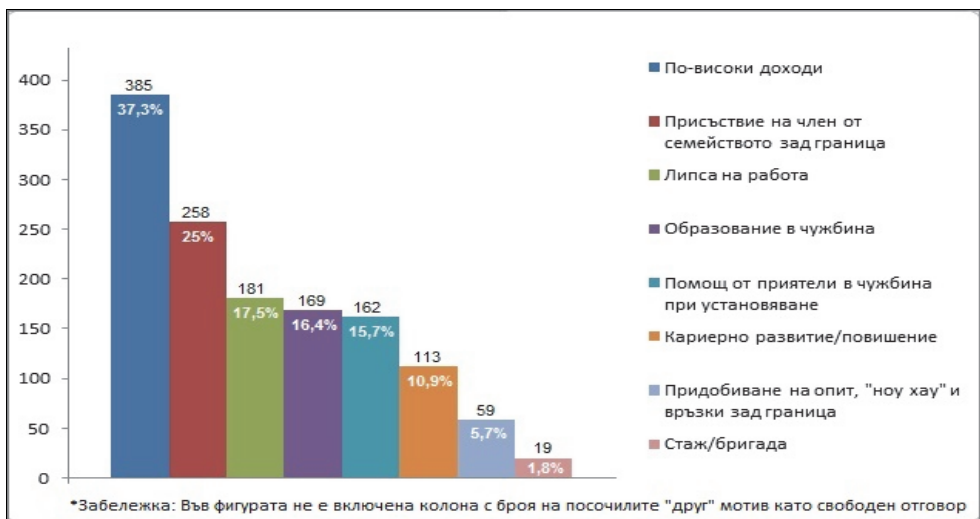
Целта на анкетното проучване е да се изследват мотивите на българите за емиграция, техните нагласи, стремежи и очаквания от взетите решения за напускане на страната, адаптирането им в международна среда, наличието на възможности за финансово подпомагане на техните семейства/близки в България, бъдещите им намерения за оставане в чужбина или завръщане обратно в родината, както и желание за евентуално бъдещо подпомагане и развитие на държавата ни.

Преди интерпретирането на получените резултати от изследването е необходимо да се обособят времевите граници на престой на анкетираните извън България, тъй като установяването на дължината на пребиваващия период в приемащите страни утвърждава и подсилва ролята на мотивите, които са изиграли в решението за емиграция. Въз основа на това авторите изразяват твърдението си, че колкото по-дълъг е прекараният период от българските емигранти в чужбина, толкова по-интензивни са се оказали факторите и стимулите, които са ги провокирали да напуснат България. Това становище е подкрепено с резултатите от анкетата, които показват, че почти половината от изследваните български емигранти (общо 492-ма) са намират зад граница вече повече от 5 години, което дава основание да се заключи че те са напуснали страната ни дълготрайно.

2. Анализ на резултатите

Общият брой на отзовалите се респонденти в анкетата е 1 032 души, като от тях 822 са жени, заемащи дял 79,7% от анкетираните, а 210 са мъже (20,3%). Респондентите са почти равномерно разпределени по възраст (с изключение на интервалите над 50 години) – 253 души (24,5%) са между 18 и 29 години, 380 лица (36,8%) попадат във възрастовата група от 30 до 39 години, 246 респонденти (23,8%) са на възраст между 40 и 49 години, 122-ма (11,8%) попадат в интервала от 50 до 59 годишна възраст и само 31 анкетирани (3%) са над 60-годишни.

Фигурата по-долу е построена на база отговорите на респондентите относно личните им мотиви за изселване от страната, като те могат да посочат повече от една опция и/или да отбележат със свободен отговор друг личен мотив за емиграция.

Фигура 1: Мотиви за емиграция на българите в чужбина
(по данни на авторите)

Мотиви за емиграция

Възможност за получаване на **по-високи доходи** от трудова дейност зад граница е мотивът, който е най-посочван от анкетираните, а именно 385 души от общия им брой (1032), съставляващи цели 37,3% процента от общата съвкупност на проучването. Големият дял на този отговор спрямо останалите потвърждава факта, че в страната ни респондентите са получавали сравнително ниско възнаграждение, което ги е стимулирало да потърсят друг вариант (емиграция) за повишаване на финансовото си състояние.

Присъствие на член от семейството зад граница е следващият мотив с дял 25% (258 души) от получената извадка, нареждащ се на второ място по сила на влияние върху намерението за изселване от родината, поради наличието на връзка, сигурност и вече придобит опит от пребиваването навън на съпруг (съпруга). Така миграциите на едно цяло семейство или на негов член представляват всъщност „семейна стратегия“, целяща да изравни нуждите на фамилията с възможностите за разширяване на финансовите и нематериални ресурси.

Липса на работа – безработицата е друг икономически фактор с избутващ ефект, стимулиращ трудоспособното население да напусне родината си и да се отправи към друга държава, в търсене на работа. Неизпълняването на трудова дейност към момента на пребиваването им в България е посочено от 181 респонденти (с дял 17,5% от общия) като причина за заминаване извън граница.

Образование в чужбина е мотивът, обуславящ т.нар. „студентска миграция“, тъй като тя се състои от предимно млади хора, които имат намерение да напуснат страната си с цел да получат високо ниво на обучение зад граница. От респондентите в предоставената им анкета 169 души (или 16,4% от участващите в проучването) са заявили, че главната причина да напуснат България е да продължат академичното си развитие. От една страна могат да бъдат направени предположения с известна условност, че целта на тяхното заминаване е получаването на обучение, чиито знания и умения да приложат в родината. Но от друга страна, повишаването на компетенциите на емигрантите от международното образование поражда вероятността да бъдат ценен ресурс на чуждия пазар на труда, а това засилва негативното влияние на този мотив върху изпращащата страна, поради загубата на потенциални ценни кадри (имаща пряка връзка с ефекта „изтичане на мозъци“).

Останалите мотиви, посочени от респондентите, се нареждат по значение както следва: помощ от приятели/познати в чужбина при установяване (15,7%), повишение при изпълнение на трудовите си задължения и възможност за кариерно развитие зад граница (10,9%), търсене на нов опит и нови умения („ноу хау“) в чужбина (5,7%), започване на стаж/бригада (1,8%). Освен тези мотиви и фактори, около една десета от анкетираните посочиха чрез свободен отговор друг личен мотив за напускане на страната, а именно здравословни проблеми и високо ниво на медицинско обслужване в чужбина, емоционално обвързване и сключване на брак с чужденец, политическа обстановка в България, семейни проблеми и развод, нетърпимост към бюрокрация и корупция, осигуряване на бъдеще за децата, несигурност в родината и недоволство от съдебната система, липса на перспектива и т.н. Всички тези мотиви са толкова различни, колкото различни и индивидуални са решенията на отделните хора.

За завършек на анализа на мотивите на анкетираните българи, авторите считат за редно да изследват тяхната удовлетвореност от пребиваването им зад граница. На въпроса дали първоначалните очаквания от предприетата емиграция са оправдани, 317 души (30,7%) заявяват с категоричност положителното задоволство от присъст-

вието им извън България, а 343-ма (33,2%) отбелязват като отговор „по-скоро да“, което отново ги причислява към удовлетворените емигранти. Данните от проучването показват, че поради незапълнените липси и нужди на респондентите в родината, пребиваването им на чужда територия потвърждават, че взетото решение за емиграция е правилно за тях.

Потенциални ефекти от емиграцията

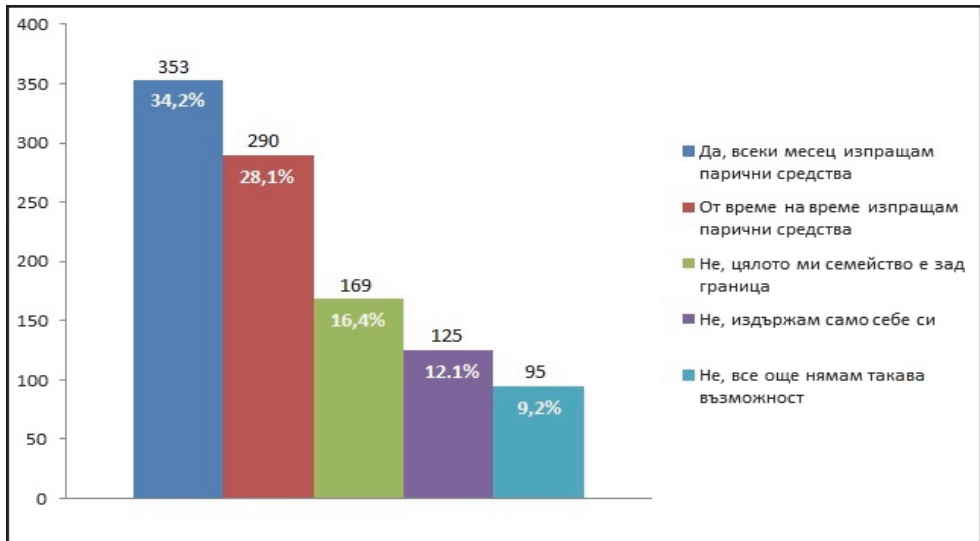
Изпратените отговори и интерпретацията на резултатите от тях се явяват база за обуславяне на потенциалните ефекти от международната трудова миграция върху икономиката на България. Прави се уточнението, че са разгледани и обосновани онези последици от международната миграция на работна сила, които са извлечени от събраните данни от първичното изследване.

Демографски ефекти – резултатите от анкетата потвърждават тенденциите, че все повече се увеличава броят на младите хора, напуснали страна ни в търсене на трудова реализация и повишаване на благосъстоянието. Близко две трети от участниците в проучването са на възраст между 18 и 39 години и тяхната емиграция поражда негативни ефекти, а именно понижаване репродуктивния потенциал на нацията (поради факта, че близо 80% от респондентите са жени), намаляване раждаемостта и застаряване на българското население. Друг фактор с отрицателен демографски ефект, е липсата на намерение на анкетираните да се завърнат в родината. От всички 1032 души, 45% (464 лица) не са сигурни дали изобщо ще се приберат обратно в България. В допълнение към това 24,6% (254 души) заявяват, че твърдо не възнамеряват да предприемат ремиграция.

Феноменът, известен под името „Brain Drain“ („изтичане на мозъци“), е следващият неблагоприятен ефект за изпращащата страна. Масовото изтичане на висококвалифицирани трудови ресурси означава рязък спад в размера и качеството на работната сила, като същевременно лишава държавата както от приходи от реализацията на специалистите в различни области, така и от възвращаемост на вложените средства в подготовката на тези хора. Тази тенденция се потвърждава при изграждането на образователния профил на анкетираните - преобладаващата част от тях са с придобито високо ниво на образование, като най-много са хората със средно специално ниво (проф. гимназия/техникум) – 370 души (35,9%), следвани от 205 магистри (19,9%), 159 лица с висше бакалавър (15,4%), 156-ма са завършили средно общообразователно училище или профилирана гимназия (15,1%), 97 души (9,4%) са се обучавали в колеж (проф. бакалавър), 27 души (2,6%) са с основно образование и 18 лица (1,7%) са придобили докторска степен.

Изтичането на висококачествената работна сила, поражда друга последица, наречена „загуба на мозъци“. Тя се състои от упражняването на неквалифицирани трудови дейности от висококвалифицирани емигранти в чужда държава.[6] Това се потвърждава от анкетното проучване, поради ясно изразения процент от респонденти (70,6%), които заявяват, че трудовата дейност, упражнявана от тях зад граница, не е в същата сфера на завършено образование, имайки предвид, че почти половината от тях са придобили ОКС „бакалавър“, „магистър“ и „доктор“.

През последното десетилетие се наблюдава нарастване в отчитането и на положителни последици за икономиката на България от процесите на масова емиграция на трудови ресурси от нашата страна. Тези ефекти могат да бъдат открити с помощта на резултатите от анкетното проучване.

Фиг. 2: Структура на българите, изпращащи парични средства в Б-я (по данни на авторите)

Паричните трансфери или т.нар. финансови преводи към страната ни, които българските емигранти зад граница осъществяват, са най-големият положителен ефект от миграционните процесите на работна сила.[7] Тези трансфери са считани за значими „съживители“ и двигатели на нашата икономика, допринасящи за финансовата стабилност както на гражданите, така и на държавата. Благодарение на емигрантските парични преводи се насърчава местното потребителско и инвестиционното търсене, с което се стимулира националния икономически напредък. От осъщественото анкетно проучване сред 1 032 сънародници извън граница, се установява, че близо две трети от респондентите (643 души) извършват валутни преводи към своите семейства, роднини и близки, живущи в България (Фигура 2). От тях 353-ма (34,2%) съобщават, че го правят всеки месец, а 290 граждани (28,1%) изпращат парични средства през определени периоди от време.

Ремиграцията е друг положителен ефект за изпращащата страна, като почти една трета (314 души) от анкетираните планират завръщането си след определен период от време (в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план). В допълнение към вероятността повечето от тях да изпълнят целите си на завръщане, е оценката на степента на интеграция на българските емигранти сред местното население. Около 51% от респондентите твърдят, че са изпитали трудности в адаптацията в международната среда и в интеграцията с чуждестранните жители, като 174 анкетирани посочват, че отношението на местното население в чуждата държава към тях е по-скоро негативно.

Диаспора връзките, подсилвани от мигрантските общности на българи в чужбина, спомагат за засилването на отношенията между изпращащата и приемащата страна като търговия, инвестиции, трансфери на умения, капитали и технологии и др. Почти 95% от респондентите поддържат връзки с други българи в страната, в която пребивават. Освен това от голямо значение е, че 17,2% от участниците в проучването (178 души) заявяват готовността си да помогнат от разстояние за икономическото развитие на България чрез засилване на връзките между страните.

3. Обобщени изводи от проучването

Получената извадка от отговорилите на анкетата българи от 35 страни по света дава възможност да бъде събрана информация „от първа ръка“, тъй като именно тези хора, далеч от родния си дом и в сблъсък с обстоятелствата в чужбина, могат най-добре да изобразят социалния аспект на проучването. Въз основа на това тази изследвана съвкупност осигурява реалистичност и достоверност на получените данни, а изпратените над хиляда отговора на респондентите от държавите на шестте континента благоприятстват за извличането на изводи от направеното анкетно проучване.

Най-главните мотиви за предприетата емиграция от сънародниците ни зад граница, участвали в допитването, са възможностите за по-високи доходи, присъствие на член от семейството зад граница и безработицата в родината. Тези фактори и мотиви стоят в основната на проблема, отнасящ се до интензивното емигриране на голяма група от хора от България и пораждащ значителни икономически ефекти за изпращащата страна, за мигрантите и техните семейства. В допълнение се създават и социални, културни и политически предизвикателства за приемащите държави.

Процесите на международната трудова миграция, въпреки негативните въздействия по отношение на масовото изтичане на квалифицирана работна сила извън България и понижаване на демографските ѝ показатели, в крайна сметка дават основание да се твърди за наличието на положително въздействие на емиграцията върху социално-икономическото развитие на страната. Основната причина за защитаването на тази теза са всички онези респонденти (близо две трети), които изпращат парични средства на своите близки в България. Неслучайно българските мигранти са наречени „донори на икономиката“, тъй като доказват, че приносят им за напредъка на държавата е много по-голям, отколкото помощта, която биха оказали, при настоящите условия на родния трудов пазар, без да напускат родината. А анкетираните, които възнамеряват да се върнат в България, обогатени с натрупаните ценни опит и компетенции в различни сфери, заявяват намерението си да допринесат за развитието на България чрез създаване на бизнес. Към тях се прибавя и диаспора връзки, които подкрепят икономическото развитие на страната ни със собствени инициативи чрез засилване на връзките между България и приемащите държави по отношение на търговия, инвестиции, пренос на знания и технологии и т.н.

Заключение

На база събраните знания по експериментален път относно ефектите от миграцията за изпращащата страна, става възможно да се изведат насоки и препоръки за бъдещо развитие на страната ни в областта на емиграционните процеси, а именно: извършване на цялостен мониторинг на миграционните процеси на България, както и изучаване на опита на други страни с традиционна трудова емиграция по отношение на използването на емигрантските трансфери за развитието на отделните икономически сектори; използване на опита, придобитата квалификация, деловите контакти и други неосезаеми активи, натрупани от намиращите се в чужбина българските емигранти; развитие на диаспората, която да активизира участието на българските емигранти в стопанския живот на страната, като по този начин това ще улесни интегрирането на българския бизнес в европейската и глобалната икономика. Друга насока към българската миграционна политика е създаването на подходящи условия за професионална реализация в страната и по-високи възнаграждения на българското немигрирало население, като се обръща особено внимание на най-перспективните млади таланти и висококвалифицирани трудови ресурси. Това може да бъде осъществено

чрез създаване на различни програми за подсилване на конкуренцията и мотивацията за обучението на специалисти.

Успехът на миграционната политика не се състои в задържането на човешкия капитал в страната, а по-скоро в стимулирането и съдействието за неговото развитие по време на емиграцията, с което той да допринесе за напредъка на родината си, като по този начин се използват максимално предимствата от миграционните процеси в България. За да се справи с емиграционния натиск, страната ни трябва да предприеме адекватни мерки, стратегии и планове за създаване на условия за пълноценна професионална реализация на кадрите у нас с цел сближаването на равнището на доходите и качеството на живот в България с това в останалите страни-членки на ЕС.

Литература:

1. Димитрова-Монева, И. Влияние на миграционните процеси върху икономическото развитие // Научни трудове на Русенския университет, том 53, серия 5.1, 2014, с. 134-138
2. Маринов, Г., Шиваров, А., Димитрова, В. и др. Международна трудова миграция // Международен икономикс. Варна, Наука и икономика, 2013, с. 266
3. Inotai, A. Impacts of Migration on the Economic Development on Sending Countries // The Implications of EU Membership on Immigration Trends and Immigrant Integration Policies for the Bulgarian Labor Market – International Project, 2008, Economic Policy Institute, p.153
4. TradingEconomics.com. Bulgaria Remittances / Bulgaria Foreign Direct Investment <www.tradingeconomics.com/bulgaria/remittances>
5. Duma.bg. Българите в чужбина са над 2,4 милиона, 02/2019 <www.duma.bg/balgarite-v-chuzhbina-sa-nad-24-miliona-n184439?h=pdfarchive&pdfarchiveId=2915>
6. Asch, B. J., Reichmann, C. Emigration and its effects on the sending economy, Rand, 1994
7. Hertlein, S., Vadean, F. Rueckueberweisungen - Brueckenschlag zwischen Migration und Entwicklung, Focus Migration, Kurzdossier 5/2006 <www.focus-migration.de>